

УДК 373.3.016:51-056.36

НІКІТИНА Олена Олександрівна –
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0003-1045-5300>
e-mail: hele-nikitin@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАТЬ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. За даними МОН в Україні кількість дітей охоплених інклюзивним навчанням, на жаль, зростає. Якщо в 2014–2015 н. р. їх кількість становила 2165 учнів, то в 2017–2018 н. р. – понад 4000. Зокрема, у Кіровоградській області в 2017–2018 н. р. кількість дітей охоплених інклюзивним навчанням складала 248 осіб. Інклюзивна освіта як забезпечення права на рівний доступ до якісної освіти всіх дітей набуває все більшого значення і розвитку в нашій державі. З огляду на це, освітні процеси характеризуються активним впровадженням інклюзивних та інтегративних процесів, зумовлюючи необхідність оновлення методів, прийомів та засобів навчання, упровадження нових технологій, які б забезпечували ефективне навчання дітей з особливими потребами, адже оволодіння навіть елементарними математичними поняттями вимагає від дитини досить високого рівня розвитку мисленневих процесів. Організація освітнього процесу відповідно до принципів інклюзії вимагає не лише залучення учня з особливими освітніми потребами до навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, але й формування в педагогів уміння взаємодіяти з «особливими» учнями.

Статистичні дані засвідчують, що сьогодні тільки кожен четвертий педагог знає основні положення інклюзивної освіти. Саме тому, ознайомлення педагогічної спільноти з основними принципами інклюзії в освіті, опис досвіду інклюзивної практики та застосування спеціальних методів і засобів педагогічної взаємодії з особливими учнями є невідкладним завданням. На нашу думку, це дозволить підготувати вчителя до сприйняття вимог часу та усвідомлення потрібних змін, а також застосовувати сучасні методи та форми роботи з учнями, які мають особливі освітні потреби. З огляду на це можна стверджувати актуальність окресленої проблеми, оскільки для дітей із затримкою психічного розвитку урок математики є ефективним засобом корекції та розвитку основних мисленневих процесів і виховання.

Аналіз останніх досліджень і

публікацій. Проблему підготовки сучасного вчителя до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, викладено в низці досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема А. А. Колупаєвої, В. В. Засенка, Т. В. Сак, С. В. Альохіної та ін. Особливості навчання математики дітей з інтелектуальними відхиленнями як в теоретичному, так і в практичному аспектах розкриваються в працях Н. Ф. Кузьміної-Сиромятникової, М. І. Кузьмицької, М. М. Перової, А. О. Хілько та ін. Специфіку розвитку основних мисленневих процесів у дітей різного віку описано в наукових розвідках Н. А. Меньчинської, Г. Б. Шаумарова, Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна та ін.

Мета статті полягає у вивченні особливостей мисленневої діяльності дітей із затримкою психічного розвитку, обґрунтуванні значення практичного методу під час формування математичних знань у дітей з даною вадою, розкритті корекційно-розвивальної мети уроку математики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме поняття «Діти з особливими потребами» нове для сучасного суспільства. До цієї категорії належать діти, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, що зумовлені вродженими чи набутими розладами в роботі організму. Однією з найчисельніших груп, на жаль, є група дітей із затримкою психічного розвитку [10, с. 84–86].

Дослідники в галузі спеціальної психопедагогіки наголошують, що для дітей молодшого шкільного віку з даною вадою характерні такі особливості пізнавальної діяльності, як: труднощі сприйняття навчального матеріалу, недоліки пам'яті, значне відставання у розвитку розумової діяльності, порушення всіх властивостей уваги, недоліки мовленнєвого розвитку, низька пізнавальна активність тощо [4, с. 368–380]. В цілому такі учні відрізняються низькою працездатністю, обмеженим запасом загальних відомостей і уявлень, несформованістю навичок інтелектуальної діяльності, сповільненістю сприйняття, більш тривалим періодом для сприймання та перетворення сенсорної інформації, а також низьким рівнем

самоконтролю [9, с. 58–59].

Курс математики початкової школи є складовою частиною курсу математики спеціальної загальноосвітньої школи інтенсивної педагогічної корекції. Вивчення математики в початковій школі збагачує та систематизує у таких дітей елементарні уявлення про властивості предметів навколишнього середовища, сприяє накопиченню досвіду практичних дій, забезпечує оволодіння учнями системою математичних знань, умінь та навичок, необхідних у повсякденному житті.

Програма з математики для підготовчого, 1-4 класів забезпечує реалізацію мети і завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. У програмі визначено перелік ключових компетентностей молодших школярів, основою формування яких є опанування учнями предметних компетенцій – нормативно закріплені результати навчання, які охоплюють знання, вміння, навички, способи діяльності, прояви емоційно-ціннісних ставлень.

Математичні знання і навички засвоюються в певній послідовності. Системність – характерна особливість математики, оскільки будь-які математичні знання, вміння і навички опираються на попередні і виступають основою для наступних. Принципу системності має бути підпорядковано і методичний розподіл матеріалу: поступовий перехід від простого до складного, від відомого до невідомого, від конкретного до абстрактного. Виконання цих правил допоможе учням запобігти механічному заучуванню навчального матеріалу з математики в спеціальній школі. На уроках математики вирішується специфічне корекційно-розвивальне завдання, яке обумовлене особливостями психофізичного розвитку дітей, які там навчаються. Його суть полягає у виправленні недоліків їхньої пізнавальної та емоційно-вольової сфери. Навчання математики – це процес, при якому відбувається корекція наявних психофізичних відхилень та всебічний розвиток дитини-олігофрена.

Однією із характерних особливостей затримки психічного розвитку є нерівномірність формування всіх компонентів психічної діяльності дитини. Для дітей молодшого шкільного віку з даною вадою, характерні такі особливості пізнавальної діяльності, як: труднощі сприйняття навчального матеріалу, недоліки пам'яті, значне відставання у розвитку розумової діяльності, порушення всіх властивостей уваги, недоліки мовленнєвого розвитку, низька пізнавальна активність тощо [8, с. 6].

Особливість навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку полягає в застосуванні спеціальних засобів корекції відповідно до конкретної категорії порушення, а саме: адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів, унаочнення навчання, уповільненість процесу навчання, повторюваність у навчанні та вихованні, оптимізація темпу роботи й динаміки втомлюваності, залучення учня до діяльності, спрямованої на подолання труднощів і перешкод, стимулювання дітей до діяльності та спілкування, стимулююча функція педагогічної оцінки.

Незважаючи на різноманітність класифікацій, запропонованих фахівцями в галузі корекційної освіти, усі виділяють загальну структуру дефекту затримки психічного розвитку, яка ґрунтується на походженні порушення. Так, у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються відхилення в інтелектуальній, емоційній і особистісній сферах. Основні порушення інтелектуального рівня розвитку припадають на недостатність пізнавальних процесів. Такі діти майже не роблять самостійних спроб домогтися виконання завдання, краще навчатись, рідко використовують для цього допоміжні прийоми. Відзначаються порушення різних видів пам'яті, зокрема, краще запам'ятовування наочного матеріалу порівняно з вербальним, який є більш дієвою опорою під час пригадування матеріалу. Зниження довільної пам'яті вважається однією з головних причин виникнення труднощів під час навчання у школі. У таких дітей відзначається порушення уваги через несформованість мотивації, порушення пізнавального інтересу [8].

Варто відзначити, що в дітей спостерігається уповільнений процес формування розумових операцій – складових логічного мислення, які складають базу математичних знань:

– *аналіз* (захоплюються дрібними деталями, не можуть виділити головне, виділяють незначні ознаки);

– *порівняння* (порівнюють предмети за несуттєвими ознаками, особливі труднощі спостерігаються у виділенні ознак відмінності);

– *узагальнення* (не виділяють істотні ознаки, узагальнюють або за ситуативними, або за функціональними ознаками);

– *класифікація* (діти можуть у більшості випадків успішно класифікувати предмети за такими наочними ознаками, як колір і форма, проте важко виділяють у якості загальних ознак величину та матеріал, з якого виготовлений предмет, можуть переходити від

одного принципу класифікації на інший).

Порушення мовлення при затримці психічного розвитку переважно має системний характер і входять до структури дефекту. Відзначається низька мовна активність, обмеженість словника, значно запізнюється розвиток внутрішнього мовлення, збіднений словниковий запас, що пов'язано з недостатністю знань і уявлень дітей про навколишній світ.

У спеціальній школі застосовують методи та прийоми, які не лише забезпечують засвоєння учнями потрібних знань, а й сприяють коригуванню наявних у них недоліків пізнавальної діяльності.

Так, на уроках математики в спеціальній школі доцільно широко використовувати наочний матеріал, роботу з предметами навколишньої дійсності. На думку фахівців, організація роботи по формуванню математичних знань на основі діяльності з предметами вирішує завдання розвитку наочно-дійового, наочно-образного, а потім і словесно-логічного, абстрактного мислення цих дітей.

Важливого значення під час навчання дітей із ЗПР надають предметно-практичній діяльності дітей, яка повинна забезпечувати наочну основу для формування математичних понять і створювати передумови для застосування математичних знань під час розв'язування практичних задач. На уроках математики в дітей формується науковий світогляд, відбувається розвиток пізнавальних здібностей, здійснюється підготовка до праці, виховання багатьох цінних рис і якостей особистості.

Процес вивчення конкретного розділу й теми супроводжується засвоєнням відповідної математичної символіки і термінології, що передбачає розвиток математичного мовлення учнів. Визначений у програмі обсяг навчального матеріалу є необхідним і достатнім для формування в учнів предметної математичної і ключових компетентностей, а також готовності до вивчення математики на наступному ступені освіти.

На уроках математики школярі з затримкою психічного розвитку вчать спостерігати за предметами та відношеннями, порівнювати їх між собою. При цьому в учнів формується вміння помічати, виділяти окремі ознаки, визначати у процесі їхньої характеристики основні та другорядні. Метод спостереження на уроках математики використовується з метою підготовки учнів до узагальнень і висновків. Об'єктами спостережень виступають арифметичні задачі, числові вирази, предметні множини, числа, геометричні фігури тощо. Чуттєве сприймання створює умови для розвитку наочно-образного

мислення школярів, розширює та збагачує їхні знання.

Розумово відсталі учні самостійно не можуть помітити суттєвих деталей у предметах, явищах, які вони обстежують, не здатні провести розгорнутий аналіз. Метод спостереження покликаний так організувати навчальну діяльність, щоб школярі змогли самостійно зробити відповідні висновки, узагальнення, усвідомити алгоритм розв'язання тієї чи іншої математичної проблеми. Перші спостереження повинні бути нескладними і проводитися під безпосереднім керівництвом вчителя як на уроках математики, так і під час екскурсій, трудової діяльності, на заняттях з інших дисциплін.

На кожному уроці математики обов'язково розв'язується хоча б одна арифметична задача. Цей процес вимагає від учня вміння логічно мислити. А тому, кожен урок математики перетворюється на заняття з корекції та розвитку логічного мислення, оскільки формується вміння виділяти в арифметичних задачах їх структурні елементи, розв'язувати їх по частинах і досягати правильної відповіді в цілому. Таким чином відбувається корекція таких процесів мислення, як аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, формуються умови для розвитку пам'яті, уваги тощо. Уміння пояснити і обґрунтувати вибір арифметичної дії, сформулювати пояснення і відповідь до задачі, переказати умову і запитання, змінити запитання задачі або скласти схожу – сприяють розвитку мовлення. Крім того, вчитель на уроках математики враховує порушення мовлення школярів і спільно з логопедом працює над їх корекцією.

Математика розвиває пам'ять школярів. Не зважаючи на те, що в більшості з них на початку шкільного навчання як логічне, так і механічне запам'ятовування недостатньо розвинені, на цих уроках вони вивчають правила, математичні формули, властивості геометричних фігур, залежності тощо. Оскільки математичний матеріал тісно пов'язаний між собою, вивчення наступного можливе лише на основі запам'ятовування і усвідомлення попереднього. Це позитивно впливає на розвиток механічного та логічного запам'ятовування, короткочасної і довготривалої пам'яті.

Для розумово відсталих учнів характерними є порушення просторової орієнтації і дрібної моторики, що призводить до труднощів оволодіння навичками письма, читання, лічби. Використання на уроках математики практичних робіт з ліплення геометричних форм, їх обведення, малювання, штригування тощо сприяє корекції цих недоліків.

У процесі навчання математики великого значення набуває не тільки засвоєння учнями системи математичних знань, умінь та навичок, але й їхнє застосування під час практичної діяльності. Практична робота з роздатковим дидактичним матеріалом, вимірювання, ліплення, аплікація, малювання, моделювання використовується під час закріплення вмінь і формування навичок вимірювання, креслення, конструювання тощо. Така робота має конкретну корекційну мету – компенсувати порушення інтелектуальної та емоційно-вольової сфери шляхом залучення розумово відсталих учнів до безпосередньої діяльності. Серед дидактичного матеріалу та ігор учителі-дефектологи підібрали та описали такі, що мають найбільш ефективний вплив на сенсорний розвиток дітей початкової ланки, на формування навичок практичного життя, подолання прогалин у математичних знаннях, на удосконалення навичок читання і письма, корекцію та розвиток мовленнєвих здібностей, розвиток просторових уявлень.

Доцільно акцентувати увагу на одному з принципів Монтесорі-педагогіки – «Ніколи не кладіть у ваші думки те, чого не було у ваших руках. Перед тим, як дати дитині розумову роботу, необхідно дати їй можливість попрацювати руками». Цей принцип, на нашу думку, має бути ключовим у роботі саме з дітьми, які мають вади в інтелектуальному розвитку. Обстежуючи предмети руками, діти тренують стереогностичне відчуття, дане людині від природи. Це відчуття, разом із тактильним і мускульним має величезне значення для вдосконалення мисленнєвої діяльності дітей. Вправи з дидактичним матеріалом мають великий позитивний вплив на розвиток відчуттів дітей дошкільного віку та молодших школярів. Практичні дії з роздатковим матеріалом розвивають швидкість суджень, а також логіку математичного мислення [8]. Урок математики виконує виховну функцію, оскільки кожне практичне завдання розвиває у школярів точність, акуратність, працелюбність, уміння долати труднощі, наполегливість, посидючість, організованість тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Навчання, розвиток та виховання дитини з порушенням інтелектуального розвитку є однією з центральних проблем спеціальної педагогіки. На сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки значна увага приділяється розробці й теоретичному обґрунтуванню засад цілеспрямованої діяльності щодо підготовки дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, до життя у соціумі. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивним переосмисленням цінностей,

пошуками нового в теорії та практиці навчання і виховання дітей, зокрема в контексті інклюзивної освіти. Цей процес не може бути стихійним, і потребує цілеспрямованого управління. В результаті процесів змін використовуються теоретичні та практичні нововведення, а також такі, що виникають на межі теорії та практики. Професія педагога-дефектолога потребує особливої уваги до сучасних тенденцій в оновленні змісту і методів навчання.

Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду з організації навчальної діяльності дітей з вадами інтелектуального розвитку, використання інноваційних технологій у формуванні окремих компонентів навчальної діяльності на уроках математики, розвиток рефлексії як вищого рівня її сформованості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учеб. пособие для студ. вузов / Г. С. Абрамова. – 4-е изд. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 672 с.
2. Алёхина С. В. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании / С. В. Алёхина // Психологическая наука и образование. – 2011. – № 1. – С. 31–54 с.
3. Бубон В. Вчити не просто дивитися, а й бачити... / В. Бубон // Початкова освіта. – 2008. – № 14. – С. 5–6.
4. Власова М. М. Коррекционная работа с детьми с ОВЗ / М. М. Власова // Инклюзивное образование: теория и практика: сборник материалов международной научно-практической конференции / отв. ред. О. Ю. Бухаренкова и др. – Орехово-Зуево: Редакционно-издательский отдел ГГТУ, 2016. – 955 с.
5. Державний стандарт спеціальної освіти. – Київ, 2004. – 361 с.
6. Дубенок О. Проблемне навчання в спеціальній школі / О. Дубенок // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 42. – С. 3–4.
7. Зброєва Н. Б. Готовність педагога до інклюзивної освіти. (До постановки питання) / Н. Б. Зброєва. // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 7. – С. 15–18.
8. Игошина Н. В. Мыслительная деятельность младшего школьника в процессе формирования готовности к саморазвитию (на примере педагогики М. Монтесорри) / Н. В. Игошина // Теория и методика современного учебного-воспитательного процесса: сборник научных трудов по материалам I Международной научно-практической конференции 25 февраля 2016 г. Нижний Новгород: НОО «Профессиональная наука», 2016. – С. 5–8. Электронный ресурс. [Режим доступа]:

http://scipro.ru

9. Коргун Л. Н. Основы коррекционной педагогики / Л. Н. Коргун. Учебное пособие для студентов психолого-педагогического профиля. – Одесса, ЮГПУ, 2008 г. – 134 с.

10. Максимова Н. Ю. Основы дитячої патопсихології: Навч. посібник для студ. / Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна, В. М. Піскун; Міжнародний Фонд «Відродження»; Програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні». – К.: Перун, 1996. – 463 с.

REFERENCES

1. Abramova, G. S. (1999). *Vozrastnaya psikhologiya*. [Age psychology]. Moscow.

2. Alyohina, C. V. (2008). *Gotovnost' pedagogov kak osnovnoy faktor uspekhnosti inklyuzivnogo processa v obrazovanii*. [Readiness of teachers as the main factor in the success of an inclusive process in education]. Moscow.

3. Bubon, V. (2008). *Vchiti ne prosto divitisya, a j bachtiti*. [Teach not just to watch, but also to see ...]. Kyiv.

4. Vlasova, M. M. (2016). *Korrekcionnaya rabota s det'mi s OVZ*. [Correctional work with children with disabilities]. Orehoovo-Zyevo.

5. *Derzhavnij standart special'noj osviti (2004)*. [State standard of special education]. Kyiv.

6. Dubenok, O. (2009). *Problemne navchannya v special'nij shkoli*. [Problem training in a special school]. Kyiv.

7. Zbroeva, N. B. (2012). *Gotovnist' pedagoga do inklyuzivnoi osviti*. [Readiness of the teacher to inclusive education.]. Nizin.

8. Igoshina, N. V. (2016). *Myslitel'naya deyatel'nost' mladshogo shkol'nika v processe formirovaniya gotovnosti k samorazvitiyu (na primere*

pedagogiki M. Montessori). [Thinking activity of a junior schoolboy in the process of formation of readiness for self-development]. Nizhnij Novgorod.

9. Korgun, L. N. (2008). *Osnovy korrekcionnoj pedagogiki*. [Fundamentals of Correctional Pedagogy]. Odessa.

10. Maksimova, N. YU. (1996). *Osnovi dityachoi patopsihologii*. [Fundamentals of Pediatric Pathopsychology]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

НИКІТИНА Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: навчальна діяльність молодших школярів, модернізація початкової освіти, математична компетентність молодших школярів, навчання математики дітей із затримкою психічного розвитку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

NIKITINA Olena Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher of the Department of Special Education and Human Health of the Centralukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Circle of scientific interests: educational activity of junior pupils, modernization of elementary education, mathematical competence of junior schoolchildren, learning mathematics for children with mental retardation.

Стаття надійшла до редакції 22. 01. 2019 р.
Рецензент – д.п.н. професор Радул В. В.

УДК 81'25:811.111

АНТОНІВСЬКА Марина Олександрівна – викладач Київського національного університету культури і мистецтв, ORCID ID 0000-0002-4451-3735 e-mail: antonivska_maryna@ukr.net

РОЛЬ ТА ВПЛИВ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА КУЛЬТУРНОГО КОНТЕНТУ НА ПРОЦЕС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЗВО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нинішня тенденція до глобалізації та нестримний розвиток інформаційних технологій підсилюють роль англійської мови, яка стала універсальною мовою як сфери освіти, так і світової політики, економіки, культури, міжнародного співробітництва та комунікації. Сьогодні, ми стаємо свідками зростання усвідомлення важливості вивчення іноземних мов для успішної взаємодії з процесами та течіями глобалізації. У сучасній складній

інформаційній ері, в якій ми живемо, процес вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах має пропонувати студентам більше, ніж просто загальне володіння іноземною мовою.

Матеріали відіграють фундаментальну роль у мовній аудиторії, оскільки саме вони є засобом, що використовуються викладачем в процесі навчання. Тема використання та запровадження культурного контенту та автентичних матеріалів є надзвичайно обговорюваною останнім часом. Багато